

Shcherban, A. 2018. Honcharstvo sela Tsvitne za materialamy doslidzhennia Mykhaila Diachenka 1928 roku [Pottery of the Village of Tsvitne According to the Research of Mykhailo Dyachenko in 1928]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. № 5. S. 113–118. [In Ukrainian].

Shcherban, A. L. 2020. Dihtiariivska tkatska profshkola v 1926–1929 rokakh [Digtyari Weaving Vocational School in 1926–1929]. *Sumska starovyna*. № LVI. S. 5–19. [In Ukrainian].

Shcherban, A. L. 2017. Mykhailo Diachenko — nevidomyi pam'iatkoznavets 1920-kh — pochatku 1930-kh rokiv [Mykhailo Dyachenko is an Unknown Expert on the Monuments of the 1920's and Early 1930's]. *Shosti Zarembivski chytannia*. Kyiv. S. 68–71. [In Ukrainian].

Shcherban, A. L. & Babkova, N. V. 2020. Kam'ianets-Podilskyi period diialnosti Mykhaila Mykhailovycha Diachenka [Kamyanets-Podilsky period of Mykhailo Mykhailovych Dyachenko's Activity]. *Ukrainskyi tekhnichnyi muzei: istoriia, dosvid, perspektyvy: materialy 14-i Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoï 130-richchiu zasnuvannia Kam'ianets-Podilskoho derzhavnoho kraieznavchoho muzeiu*. Kam'ianets-Podilskyi. S. 299–303. [In Ukraine].

Shcherban, A. & Kotliar, Ye. 2020. Arkhitekturni zamalovky Mykhaila Diachenka [Architectural Sketches by Mykhailo Dyachenko]. *Narodoznavchi zoshyty*. № 1 (151). S. 165–176. [In Ukrainian].

Shcherban, A. & Shostopal, A. 2020. Pozashtatnyi spivrobotnyk Cherkaskoho okrmuzeiu Mykhailo Diachenko i Cherkashchyna [Freelancer of the Cherkasy Regional Museum Mykhailo Dyachenko and Cherkasy Region]. *Kulturno-istorychna spadshchyna Ukrainy: perspektyvy doslidzhennia ta tradytsii zberezhennia: materialy III-oi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu)*. Ch. 1. Cherkasy. S. 116–120. [In Ukrainian].

Yatsiuk, V. 2004. *Shevchenkivska lystivka yak pamiatka istorii ta kultury, 1890–1940 [Shevchenko's Postcard as a Monument of History and Culture, 1890–1940]*. Kyiv. [In Ukrainian].

УДК [392.8:664.66](=161.2):39-057.4(477)«18/19»Р.Данковська
DOI: 10.20535/2307-5244.56.2023.288774

Л. М. Герус

ORCID: 0000-0002-5931-3816

*Інститут народознавства
Національної академії наук України*

L. Herus

The Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРЯДОВОГО ХЛІБА УКРАЇНЦІВ У НАУКОВОМУ НАДБАННІ РАЇСИ ДАНКОВСЬКОЇ (ДО 135-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

*Research on the Ritual Bread of Ukrainians
in the Scientific Heritage of Raisa Dankovska
(on the 135th Anniversary of Her Birth)*

У статті уточнено біографію української етнографіні, фольклористки, музеєзнавиці Раїси Сергіївни Данковської. Проведено аналітичне осмислення

наукового здобутку вченої, зокрема на тему обрядового печива, в контексті історичних та суспільно-політичних реалій 1909–1930 рр. Встановлено, що праці вченої, зокрема, про обрядовий хліб, від перших емпіричних розвідок до пізніших загальних праць, є вагомим, досі маловідомим та належно не поцінованим внеском в українську науку. Виявлено, що студії обрядового хліба українців Р. Данковської корелювалися з аналогічним напрямком досліджень у європейській, зокрема вітчизняній, етнографії початку ХХ ст. Вони є надійною, вмотивованою основою для подальшого вивчення й плетання традиції обрядового використання хліба як вияву української ідентичності в культурному просторі початку ХХІ ст. Активне залучення праць Р. Данковської у науковий дискурс, окрім їхньої популяризації, відкриває нові можливості для аналітики сучасного стану культури та спроможності збереження культурної пам'яті. Стаття присвячується 135-річчю від дня народження видатної української вченої, що минуло 2020 р.

Ключові слова: Раїса Данковська, обрядове печиво, дослідження, музей, етнографія, культура, Україна.

The paper elucidates the biography of Raisa Serhiivna Dankovska, a Ukrainian ethnographer, folklorist, and museologist. It provides an analytical assessment of her scientific contributions, particularly in the context of the historical and socio-political landscape of 1909 and the 1930's. The research highlights that Dankovska's work, especially her studies on ritual pastries, spanning from initial empirical investigations to comprehensive works, constitutes a significant yet underrecognized contribution to Ukrainian science. It also underscores the alignment of Dankovska's research on ritual bread with similar trends in European and domestic ethnography of the early 20th century, establishing a solid foundation for further exploration of the tradition of utilizing bread as a symbol of Ukrainian identity in contemporary cultural discourse. Integrating Dankovska's work into scholarly discourse not only aids in its dissemination but also offers fresh perspectives for analyzing contemporary cultural landscapes and preserving cultural memory. This paper commemorates the 135th anniversary of the birth of this distinguished Ukrainian scientist, celebrated in 2020.

Keywords: Raisa Dankovska, ritual pastry, research, museum, ethnography, culture, Ukraine.

Постать Раїси Сергіївни Данковської (Данківської) — етнографіні, фольклористки, музеєзнавиці в українській науці донині є маловідомою. Біографічну інформацію про вчену в довідковому виданні подала Валентина Борисенко (Борисенко, В. К. 2007, с. 221–222). Наталія Аксьонова (Аксьонова, Н. В. 2003) та Марина Принь (Принь, М. О. 2019, с. 186–189) стисло охарактеризували науково-організаційну діяльність Р. Данковської. Вне-

сок Р. Данковської у формування музейних збірок українського обрядового хліба розглянула Людмила Герус (Герус, Л. 2013, с. 31–32). Аналітичний огляд праць дослідниці, опублікованих на сторінках часопису «Этнографическое обозрение» 1909 та 1915 рр. зробив Михайло Глушко (Глушко, М. 2018, с. 50, 53–54).

Відомості про Р. Данковську містять розвідки, присвячені історії Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова 1920–1930 рр., Ольги Сошнікової (Сошнікова, О. М. 2010), Ольги Павлової (Павлова, О. 2011, с. 305, 307, 308), Ірини Чернікової (Чернікова, І. В. 2013, с. 170, 171).

В контексті досліджень розвитку етнографічного музейництва в Росії Р. Данковську згадали російські вчені Христина Тур'їнська (Тур'їнська, Х. М. 2008, с. 78), Маріам Керімова (Керімова, М. М. 2012, с. 89).

Метою статті є звернення до біографії й аналітичне осмислення наукового доробку Р. Данковської, зокрема на тему обрядового печива, в контексті історичних та суспільно-політичних реалій 1909–1930 рр., періоду активної науково-дослідницької діяльності вченої. Стаття є даниною пам'яті українській дослідниці з нагоди 135-річчя з дня народження, що минуло 2020 р. Окрім популяризації праць Р. Данковської й активнішого їх залучення в науковий дискурс, дослідження відкриває нові можливості для розуміння сучасного стану культури та спроможності збереження культурної пам'яті.

Біографічний метод, який застосовано в дослідженні, дає можливість уточнити події з життя і діяльності Р. Данковської, простежити вплив на них суспільно-економічних та особистісних чинників, проаналізувати наукові здобутки вченої, виявити їхню послідовність і зв'язок з аналогічними працями вітчизняних та європейських науковців, окреслити їхню вагомість для сучасної гуманітаристики.

Виклад основного матеріалу. Р. С. Данковська народилася 1885 р. (дату народження поки не встановлено) в м. Новий Оскол Курської губ. (нині — Белгородська обл., Російська Федерація). Навчалась у жіночій гімназії м. Белгорода та Першій жіночій гімназії м. Харкова. 1911 р. закінчила історико-філологічний факультет Московських вищих жіночих курсів імені професора В. І. Гер'є за спеціальністю «Етнографія» (Борисенко, В. К. 2007, с. 221), єдиного в дореволюційній Росії того часу вищого освітнього закладу для жінок.

Вже під час навчання Р. Данковська розпочала досліджувати народну культуру. Особливу увагу Р. Данковської привернуло обрядове печиво. На цю тему 1909 р. в журналі «Этнографическое обозрѣние» вона опублікувала перші розвідки: «Малороссійскія обрядовія печенья Курской губерніи» (Данковская, Р. 1909), «Свадебные обряды у малороссовъ Грайворонскаго уѣзда въ 1870-хъ годахъ» (Данковская, Р. С. 1909b), «“Кулик” и “лѣстничка” обрядовія печенья Фатежскаго уѣзда» (Данковская, Р. С. 1909a). Статті містять

оригінальні, почерпнуті від носіїв традиційної культури, відомості про обрядове печиво, які, на погляд етнографа, розкривають особливості приготування, форму, оздоблення й застосування різних типів обрядових і святкових хлібних виробів. Зокрема, в статті про обрядове печиво Курщини виділено 15 його типів: «маленька весільна шишка», «велика весільна шишка», «хрести», «книші», «орішки» («оріхи»), «сорочині ушки», «коровай», «лежень», «весільні калачі», «паска», «драбинки», «жайворонки», «брусаци», «черепеники», пряники («рубенці», «різанці»). Текст цієї статті супроводжують ілюстрації 19 зразків обрядового хліба, які Р. Данковська збирала в ході польових досліджень. 1909 р. збірка українського обрядового печива з Курщини Р. Данковської стала першою у «відділі народних печив» Румянцевського музею в Москві (Данківська, Р. 1925, с. 27).

Стаття про весільний обряд українців Грайворонського повіту по суті є продовженням попередньої розвідки, у якій дослідниця проаналізувала форму та інші візуальні ознаки весільного обрядового печива, побіжно торкнулася його функцій. Зокрема, Р. Данковська подала відомості про застосування обрядового хліба на різних етапах весільного ритуалу: сватання («переміняти хліб»), обдаровування «малими шишками» при запрошенні молодою дружок («по дружки йти») та молодим — бояр, зустріч молодого з молодою в її домі — обмін «великими шишками», частування «малими шишками», розподіл короваю, зустріч молодих у домі молодого, споживання «лежня» та «великої шишки» на завершальній весільній гостині.

У повідомленні про обрядове печиво «кулик» і «лестничка» Р. Данковська інформує про їхнє призначення й візуальні ознаки. «Куликів» у формі птаха випікали 9 (22) березня, що приурочувалося до дня 40 Святих мучеників. З «куликами» діти зустрічали весну. «Лестничка» — поминальне печиво у формі драбинки з 3–4 перекладами, яке готували на 40-й день після смерті родича та приносили разом з кутею на панахиду до церкви, пояснюючи, що «по цій драбині померлі підіймаються на небо».

Розвідки вченої помітив і відрецензував відомий український етнограф Володимир Гнатюк¹. «Отся стаття [про обрядове печиво Курщини. — Авт.] цікава тим, — писав В. Гнатюк, — що в ній зібрані разом усі печива (хліби і тіста), уживані при різних обрядах, яким етнографи присвячували досі замало уваги, хоч вони заслуговують її вповні» (Гнатюк, В. 1909, с. 236). Разом з тим В. Гнатюк зауважив, що в статті авторка проігнорувала вірування, пов'язані з цими хлібами, «бож ті хліби й печуть на те, щоби при їх помочи досягнути певні результати, приписані віруваннями» (Гнатюк, В. 1909, с. 236.). Стосовно розвідки Р. Данковської про весільний обряд Грайворонського повіту Курської губ. В. Гнатюк зазначив, що «стаття помітна тим,

¹ Гнатюк Володимир Миколайович (09.05.1871, с. Велеснів, тепер Монастирський р-н Тернопільська обл. 06.10.1926, м. Львів) — етнограф, фольклорист, літературознавець, перекладач.

що представляє старший тип весілля», проте його «опис не дуже повний, а пісень дуже мало» (Г[натюк], В. 1909, с. 194).

Після закінчення 1911 р. Московських вищих жіночих курсів, Р. Данковська продовжила навчання як вільний слухач у Московському археологічному інституті за напрямом «етнографія» та «музеєзнавство», долучилася до організації етнографічного гуртка слухачок Московських вищих жіночих курсів і була його активною учасницею.

В цей час Р. Данковська далі вивчала обрядовий хліб: 1915 р. у журналі «Этнографическое Обзоръние» вийшла друком її стаття, де дослідниця досить детально подала факти про особливості випікання, зовнішній вигляд і функції короваїв у Зміївському повіті Харківської губ.: «княжецькі коровайчики», «великі короваї», коровай нареченої — «довгий коровай», коровай нареченого (Данковская, Р. С. 1915).

Слід відзначити, що праці Р. Данковської були послідовним продовженням вивчення обрядового хліба українців, зокрема, ґрунтовної монографії українського фольклориста і етнологіста Миколи Сумцова¹ «Хлеб в обрядах и песнях» (Сумцов, М. Ф. 1885), на тему якої вчений захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філології. Студії обрядового хліба українців корелювалися з аналогічним напрямком досліджень у європейській етнографії. Особливо вагомий внесок у цю галузь належить німецькому досліднику, почесному членові Спілки австрійського народознавства Максу Гефлеру², праці якого про обрядовий хліб, його форму, застосування, з зарисовками загального вигляду систематично в 1905–1914 рр. публікував часопис «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» (Alzheimer, H. 1991, S. 113–116).

1919 р. Р. Данковська переїхала до Харкова, де мала намір далі досліджувати обрядове печиво, найповніше представлене на той час в етнографічному музеї Харківського історико-філологічного товариства (ХІФТ) (Фрадкін, В. З. 1993, с. 10). Етнографічний музей ХІФТ, з 1920 р. Музей Слобідської України (з 1922 р. — імені Г. С. Сковороди, тепер — Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова), створений на основі експонатів виставки XII Археологічного з'їзду (Харків, 15–27 серпня 1902 р.) з ініціативи та під управою знаного українського фольклориста, етнографа і музеєзнавця М. Сумцова, виявився важливою науковою базою для багатьох фахівців зі східнослов'янської етнографії. 1920 р. Р. Данковська обійняла посаду хранителя етнографічного відділу цього музею. Вона була сумлінною ученицею авторитетного дослідника обрядового хліба М. Сумцова, зокрема, й з огляду на їхні спільні фахові зацікавлення. Після смерті М. Сумцова

¹ Сумцов Микола Федорович (18.04.1854, м. Санкт-Петербург — 12.09.1922, м. Харків) — фольклорист, етнограф, літературознавець, музеєзнавець.

² Гефлер Макс (06.03.1848, м. Бад-Тельц, Німеччина — 08.12.1915, м. Бад-Тельц) — медик, історик медицини, етнограф.

1922 р. Р. Данковська гідно продовжила його справу, очоливши Музей Слободської України ім. Сковороди, який створив М. Сумцов.

Відповідно до поставленого завдання — вивчати українське народне життя, насамперед, місцеве, в усіх проявах його різноманітних галузей¹ у музеї розгорнули науково-пошукову роботу, в результаті чого були зібрані пам'ятки та відомості з різних сфер традиційної культури українців, зокрема слобожан, мешканців Харкова і його околиць. Важливим напрямком науково-освітньої роботи музею було видання «Бюлетеня», на сторінках якого висвітлювалася діяльність установи, пам'яткоохоронні заходи, аналізувались окремі виставки, музейні експонати.

В харківський період активізувалася дослідницька діяльність та розширився діапазон зацікавлень Р. Данковської. Вона вступила до музейної секції й етнографічної секції Губернського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини (ГУБКОПМИС), співпрацювала з Науково-дослідною кафедрою історії України (з 1926 р. — Науково-дослідна кафедра історії української культури) Харківського інституту народної освіти (ХІНО) (Чернікова, І. В. 2013, с. 170). Учена проводила діяльну науково-пошукову роботу, насамперед звертала увагу на маловивчені аспекти повсякденного життя та обрядовості Слобожанщини: освітлювальні прилади (скіпки, каганці, свічки), «санки» в обряді вечері тощо.

Прагнення зібрати збережені види печива, замалювати, сфотографувати їх і записати точно всі відомості про них спонукало Р. Данковську підготувати й опублікувати в першому випуску «Бюлетеня» програми для збору обрядових печив і відомостей про них. Збирання народних печив, записування пісень, приказок, повір'їв про них дасть змогу, — як записано у програмі, — «відновити історію обрядових печив» та «допоможе розумінню народного мистецтва» (Данковская, Р. 1925b, с. 42). Програмі, яку підготувала Р. Данковська, а також іншим програмам, як важливим складовим інструментарію формування емпіричної бази знань про традиційну культуру, було приділено увагу в огляді програм етнографічного та краєзнавчого дослідження України, який для поживлення збирацько-пошукової роботи виконав Всеволод Дашкевич² (Дашкевич, В. 1927, с. 153, 158, 166).

1925 р. вийшла друком стаття Р. Данковської про обрядове печиво «горішки», де вчена атрибутувала колекцію Харківського музею Слобідської України ім. Г. С. Сковороди: «ця колекція не дуже численна, проте вона цікава тим, що складається з горішків різноманітної форми, що вони походять з різних місцевостей, а також цікаві своїм внутрішнім змістом» (Данківська, Р. 1925, с. 27). Р. Данковська окреслила ареал пам'яток — Харківщини-

¹ Завдання й досягнення Музею Слободської України ім. Сковороди (від видавців) // Музей Слободської України. Бюлетень. 1925. Ч. 1. С. 5.

² Дашкевич Всеволод Якович (02.06.1907, м. Овруч, тепер Житомирська обл. — 06.01.1988, м. Київ) — етнограф, журналіст.

на, Царицинщина, Катеринославщина, Курщина, докладно описала форму та розміри «горішків». Щодо їхніх функціональних особливостей дослідниця назвала тільки календарні свята (Різдво, Масниця, Пущення перед Великим Постом, Зелені Свята (Трійця) та події (коли збираються в дорогу; зрідка восени, коли колють свиней), до яких їх випікали. Спираючись на окремі хронологічні й територіальні аналогії, Р. Данковська спробувала з'ясувати походження «горішків», назва та форма яких, на її думку, викликають асоціації з плодами дерева ліщини та пов'язані з віруваннями про них. У підсумках Р. Данковська справедливо зауважила, що «подані відомості за печені горішки дуже недостатні і вимагають поповнення» (Данківська, Р. 1925, с. 33) та називала мотив публікації: «дати ширшу ініціативу до збирання обрядових народніх печив та нових відомостей за них» (Данківська, Р. 1925, с. 33).

Згодом була підготовлена та опублікована загальна праця Р. Данковської про українське обрядове печиво. «Ця праця має за мету розглянути в систематичному порядку вказані обрядові печива» (Данковська, Р. С. 1926, с. 200). У ній зроблено спробу класифікувати обрядове печиво відповідно до його функціонування в обрядовості та звичаєвості українців: печива, пов'язані зі звичаями в господарській діяльності; печива, пов'язані з календарними обрядами; печива, пов'язані з родинними обрядами та подіями в житті громади. При цьому Р. Данковська зазначила, що запропонований розподіл є умовним з огляду на зв'язок різних видів печив і їхніх обрядових функцій. Досконале знання предмету вивчення виявляють цілком слушно окреслені напрямки та логіка дослідження обрядового печива: візуальні зовнішні ознаки — «студіювати печива треба передусім у відношенні форми, величини, матеріалу, техніки виготовлення, офарблення, оздоб (орнаменту)»; виготовлення, яке, переважно є етапом, частиною обряду — «час, місце його (печива. — *Авт.*) виготовлення й навіть осіб, що його виготовляють»; особливості застосування — «призначення самого печива ... (час, місце дії, дійові особи)»; назва (Данковська, Р. С. 1926, с. 200). Р. Данковська детально проаналізувала обрядове печиво з виділеною нею I категорії — «жайворонки», голуби», «галіопи», «сорочачі вушка», які випікали до весняних свят, та «хрести», які випікали до Середопістя, зокрема розглядає їхні форми, функції, уявлення про них. Ця праця Р. Данковської досі маловідома, проте залишається актуальною з огляду на подані в ній факти, зокрема про візуальні ознаки обрядового печива українців.

1929 р. Р. Данковську було звільнено з посади директора Музею Слобідської України у зв'язку з «реформою» музею в річищі тогочасних ідеологічних принципів приведення діяльності українських музеїв у відповідність реаліям соціалістичного будівництва, завадою чому були досвідчені працівники. Рекомендації, зокрема, про усунення директора Р. Данковської, працівників

Андрія Ковалівського¹ та О. Ніколаєва з оголошенням догани, реорганізацію наукової ради музею надійшли від Комісії Укрнауки, яка 1929 р. провела «ревізію» діяльності музею та зробила висновок, що «комплектування робітників невідповідне до сучасних вимог» (Чернікова, І. В. 2013, с. 171).

Науково-дослідницька робота Р. Данковської була призупинена. Подальших досліджень обрядового хліба, які провела Р. Данковська, на сьогодні виявити не вдалося.

Про подальше життя та діяльність Р. Данковської вдалося виявити лише уривчасті відомості. У 1938–1939 рр. вона працювала старшим архівно-технічним співробітником Московського відділення Архіву Академії наук СРСР².

1953 р. Р. Данковська була архіваріусом у Харківському тресті «Донбасенергомонтаж», про що відомо з листа-запиту директора Ермітажу г. Артамонава щодо переданих 1932 р. музеям України цінностей (Кот, С. І. 1993, с. 326).

Висновки. Раїса Сергіївна Данковська присвятила науково-дослідницьку та науково-організаційну діяльність вивченню української культури. Чільне місце в її працях посіла тема обрядового хліба, якою вчена зацікавилася на початку дослідницького шляху.

Перші опубліковані в часописі «Этнографическое Обозрение» статті Р. Данковської про обрядове печиво українців, що ґрунтувалися на конкретних, отриманих від носіїв традиційної культури фактах, свідчить про її глибоке зацікавлення обраною темою, прагнення всебічно з'ясувати особливості досліджуваного об'єкта. Отримані емпіричні та теоретичні знання дали підстави для ґрунтовних узагальнень та глибшого розуміння сутності явища. У статтях харківського періоду вчена робила спробу систематизації обрядового печива, тлумачила практичне та світоглядне значення виявлених артефактів, пояснювала їхнє походження.

Проаналізовані праці Р. Данковської відрізняються повнотою викладеного матеріалу й підходами до його аналізу, водночас засвідчують стійкий тривалий інтерес та наростання уваги вченої до теми обрядового хліба українців, що виявляється в поступовому поповненні джерельної бази новими фактами, розширенні спектра наукових пошуків, їхньому спрямуванні до узагальнень.

Праці Р. Данковської стверджують добру обізнаність вченої з напрямками європейської гуманітарної науки. Вони були системним продовженням вивчення обрядового хліба українців силами фольклориста і етнолога М. Сумцова та корелювалися зі студіями європейських вчених, зокрема німецького етнографа М. Гефлера.

¹ Ковалівський Андрій Петрович (01.02.1895, с. Розсохувате тепер Золочівський р-н Харківська обл. — 29.11.1969, м. Харків) — історик-сходознавець, україніст.

² Санкт-Петербургский филиал Архива Российской академии наук 1710. Ф. 7. Оп. 003. Д. 19. (Данковская Раиса Сергеевна, старший архивно-технический работник Московского отделения Архива АН СССР. Личное дело). URL: <http://surl.li/lemzd>

Виявлені та подані в дослідженнях Р. Данковської речові (артефакти обрядового хліба) та усні (наративи) джерела значною мірою сприяють уточненню територіального поширення хліба в обрядовості українців, виявленню їхніх локальних варіантів, з'ясуванню спільних та відмінних типологічних, а також художніх рис.

Зважаючи на роль обрядового хліба у бутті та творенні етнокультурної ідентичності українців, а також його надзвичайно багату ресурсну базу, творчий здобуток Р. Данковської у дослідженні обрядового хліба має актуальну наукову вартість, є істотним підґрунтям як для подальшого теоретичного осмислення обрядового хліба як визначного явища традиційної культури українців, так і для активізації практик його збереження, презентації та функціонування у сучасному соціокультурному просторі.

Аксьонова, Н. В. 2004. Етнографічна спадщина Раїси Данковської. *Дев'яти Сумцовські читання. Матеріали наук. конф. «Музей і сучасність»*. Харків, 2004. [Online]. Available at: <http://surl.li/lemxz>

Борисенко, В. 2004. На тернистій ниві української етнографії: Катерина Грушевська, Ніна Загледа, Лідія Шульгина, Євгенія Спаська, Раїса Данківська, Софія Терещенко. *Українки в історії*. Київ. С. 78–89.

Борисенко, В. К. 2007. Данківська Раїса Сергіївна. *Енциклопедія сучасної України: у 30 т.*: Г-Ді. Київ: ІЕД НАН України. С. 221–222.

Герус, Л. 2013. Обрядовий хліб як мистецький артефакт. *Мистецтвознавство '13: наук. зб.* Львів: СКІМ; ІН НАН України. С. 29–38.

Глушко, М. 2018. Описи традиційної матеріальної культури українців на сторінках часопису «Етнографическое обозрение» (1889–1916). *Народна творчість та етнологія*. № 5. С. 45–58.

Гнатюк, В. Р. 1909. Р. Данковская. Малороссийские обрядовые печенья Курской губернии (Этнограф[ическое] Обозрение. № 1. Ст. 21–34). *Записки Научного товариства ім. Шевченка*. Т. ХС. Кн. IV. С. 236–237.

Г[натюк], В. 1911. Р. С. Данковская. Свадебные обряды у малороссов Грайворонского уезда в 1870-х годах (Этногр[афическое] Обозр[ение], 1909, Кн. 81–2). *Записки Научного товариства ім. Шевченка*. Т. СІ. Кн. I. С. 194.

Данківська, Р. 1925. Народні обрядові печива «горішки» (З приводу колекції «горішки» в Харківському Музеї Слобідської України ім. Г. С. Сковороди). *Записки етнографічного товариства*. Кн. 1. С. 27–33.

Данковська, Р. С. 1926. Етнографічне дослідження українських обрядових печив. *Науковий збірник Харківської науково-дослідчої кафедри історії української культури*. Харків. Ч. 2–3. С. 199–208.

Данковская, Р. 1909. Малороссийские обрядовые печенья Курской губернии. *Этнографическое Обозрение*. Кн. LXXX. № 1. С. 21–34.

Данковская, Р. 1915. Печенье свадебных короваев в Змиевском уезде. *Этнографическое Обозрение*. Кн. CVII–CVIII. № 3–4. С. 88–90.

Данковская, Р. 1925b. Програма для собирання обрядових печений и сведений о них. *Музей Слободської України. Бюлетень*. Ч. 1. С. 42–43.

Данковская, Р. С. 1909a. «Кулик» и «лестничка» — обрядовые печенья Фатежского уезда. *Этнографическое Обозрение*. Кн. LXXXI–LXXXII. № 2–3. С. 173–174.

Данковская, Р. С. 1909b. Свадебные обряды у малороссов Грайворонского уезда въ 1870-х годах. *Этнографическое обозрение*. Кн. LXXXI-LXXXII. № 2–3. С. 145–159.

Дашкевич, В. 1927. Програми до етнографічного-краснзавчого дослідження України. *Науковий збірник Харківської науково-дослідної катедри історії української культури*. Харків. Т. VII. Вип. 1. С. 149–165.

Керимова, М. М. 2012. Харузины и их участие в становлении российского этнографического музееведения. *Вестник Тверского Государственного университета*. Серия: История. № 1. С. 82–99.

Кот, С. І. 1993. Нові документи про долю культурних цінностей, переданих з музеїв РСФРР на Україну. *Український археографічний щорічник*. Вип. 2. Т. 5. С. 321–333.

Павлова, О. 2011. Музей Слобідської України імені Г. С. Сковороди (січень 1920–1929). *Переяславські Сковородинівські студії*. Вип. 1. С. 304–309.

Принь, М. О. 2019. Раїса Сергіївна Данківська — музейниця, етнограф, директор Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди. *Другий Всеукраїнський музейний форум. Матеріали науково-практичної конференції*. Переяслав-Хмельницький. С. 186–189.

Сошнікова, О. М. *Харківський історичний музей: вчора, сьогодні, завтра (до 90-річчя заснування ХІМ)*. [Online]. Available at: <http://surl.li/lenap>

Сумцов, Н. Ф. 1885. *Хлеб в обрядах и песнях*. Харьков.

Турьинская, Х. М. 2008. *Этнографическое музееведение в России в конце XIX — начале XX в.* Москва: ИЭА РАН.

Фрадкін, В. З. 1993. До історії створення і діяльності етнографічного музею ХІФТ. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Нова серія. Т. 1. С. 5–14.

Чернікова, І. В. 2013. Пам'яткоохоронна діяльність Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди (1920-ті рр.). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Історія та географія». Вип. 49. С. 170–172.

Alzheimer, H. 1991. *Volkskunde in Bayern: Ein bibliographisches Lexikon der Vorläufer, Förderer und einstigen Fachvertreter*. Würzburg. DOI: <https://doi.org/10.20378/irbo-51933>

Aksonova, N. V. 2004. *Etnohrafichna spadshchyna Raisy Dankovskoi* [Ethnographic Heritage of Raisa Dankovska]. *Dev'iaty Sumtsovski chytannia*. Materialy nauk. konf. 'Muzei i suchasnist'. [Online]. Available at: <http://surl.li/lemxz> [In Ukrainian].

Borysenko, V. 2004. Na ternystii nyvi ukrainiskoi etnohrafii: Kateryna Hrushevskya, Nina Zahlada, Lidiia Shulhyna, Yevheniia Spaska, Raisa Dankivska, Sofiia Tereshchenko [In the Thorny field of Ukrainian Ethnography: Kateryna Hrushevskya, Nina Zahlada, Lydia Shulhyna, Yevheniia Spaska, Raisa Dankivska, Sofiia Tereshchenko]. *Ukrainky v istorii*. Kyiv. S. 78–89. [In Ukrainian].

Borysenko, V. K. 2007. Dankivska Raisa Serhiivna [Dankivska Raisa Serhiivna]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: u 30 t.: G-Di*. Kyiv: IED NAN Ukrainy. S. 221–222. [In Ukrainian].

Herus, L. 2013. Obriadovi khib yak mystetskyi artefakt [Ritual Bread as a Creative Phenomenon]. *Mystetstvoznavstvo '13: nauk. zb.* Lviv: SKIM; IN NAN Ukrainy. S. 29–38. [In Ukrainian].

Hlushko, M. 2018. Opysy tradytsiinoi materialnoi kultury ukraintsv na storinkakh chasopysu «Etnohrafycheskoe obozreniye» (1889–1916) [Descriptions of Ukrainians' Traditional Material Culture in the Columns of the «Ethnographic Review» Periodical (1889–1916)]. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. № 5. S. 45–58. [In Ukrainian].

Hnatiuk, V. R. 1909. R. Dankovskaya. Malorossiyskiya obriadovyya pechenya Kurskoy hubernii (Etnohraf[ycheskoye] Obozreniye. № 1. S. 21–34) [Little Russian Ritual Cookies of Kursk Governorate (Ethnographic Review, 1909, № 1, pp. 21–34)]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Т. XS. Кн. IV. S. 236–237. [In Ukrainian].

H[natiuk], V. 1911. R. S. Dankovskaya. Svadebnye obryady u malorossov Grayvoronskago uyezda v 1870-kh godakh (Etnogr[aficheskoye] Obozr[eniye], 1909, Kn. 81–82) [R. S. Dankovskaya. Wedding Rituals in the Little Russians of Graivoron District in the 1870's (Ethnographic Review), 1909, Book 81–2]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. T. CI. Kn. I. S. 194. [In Ukrainian].

Dankivska, R. 1925. Narodni obriadovi pechыва «horishky» (Z pryvodu kolektsii «horishky» v Kharkivskomu Muzei Slobidskoi Ukrainy im. H. S. Skovorody) [Folk Ceremonial Cookies «Nuts» (About the Collection «Nuts» in the Kharkiv Museum of Sloboda Ukraine Named after G. S. Skovoroda)]. *Zapysky etnografichnoho tovarystva*. Kn. 1. S. 27–33. [In Ukrainian].

Dankovska, R. S. 1926. Etnografichne doslidzhennia ukrainskykh obriadovykh pechыв [Ethnographic Study of Ukrainian Ritual Cookies]. *Naukovyi zbirnyk Kharkivskoi naukovodo-slidchoi katedry istorii ukrainskoi kultury*. Kharkiv. Ch. 2–3. S. 199–208. [In Ukrainian].

Dankovskaya, R. 1909. Malorossiyskiya obriadovyya pechenya Kurskoy gubernii [Little Russian Ritual Cookies of Kursk Governorate]. *Etnograficheskoye Obozreniye*. Kn. LXXX. № 1. S. 21–34. [In Russian]

Dankovskaya, R. 1915. Pechenye svadebnykh korovayev v Zmiyevskom uyezde [Baking of Wedding Korowai in Zmieiv District]. *Etnograficheskoye Obozreniye*. Kn. CVII–CVIII. № 3–4. S. 88–90. [In Russian]

Dankovskaya, R. 1925b. Programma dlya sobiraniya obriadovykh pecheniy i svedeniy o nikh [The Program for Collecting Ritual Cookies and Information about Them]. *Muzei Slobodskoi Ukrainy. Biuletен*. Ch. 1. S. 42–43. [In Russian].

Dankovskaya, R. S. 1909a. «Kulik» i «lestnichka» — obriadovyye pechenya Fatezhskago uyezda [«Kulik» and «Lestnichka» — Ceremonial Cookies of the Fatezh District]. *Etnograficheskoye Obozreniye*. Kn. LXXXI–LXXXII. № 2–3. S. 173–174. [In Russian].

Dankovskaya, R. S. 1909b. Svadebnye obriady u malorossov Grayvoronskago uyezda v 1870-kh godakh [Wedding Rituals of the Little Russians of Graivoron District in the 1870's]. *Etnograficheskoe Obozreniye*. Kn. LXXXI–LXXXII. № 2–3. S. 145–159. [In Russian].

Dashkevych, V. 1927. Prohramy do etnografichnoho-kraieznavchoho doslidzhennia Ukrainy [Programs for Ethnographic and Local Lore Research of Ukraine]. *Naukovyi zbirnyk Kharkivskoi naukovodo-slidnoi katedry istorii ukrainskoi kultury*. Kharkiv. T. VII. Vyp. 1. S. 149–165. [In Ukrainian].

Kerimova, M. M. 2012. Kharuziny i ikh uchastie v stanovlenii rossiyskogo etnograficheskogo muzeyevedeniya [Charusin's and their Participation in Formation of the Russian Ethnographic Museology]. *Vestnik Tverskogo Gosudarstvennogo universiteta*. Seriya: Istoriya. № 1. S. 82–99. [In Russian].

Kot, S. I. 1993. Novi dokumenty pro doliu kulturnykh tsinnosti, peredanykh z muzeiv RSFR na Ukrainu [New Documents on the Fate of Cultural Values Transferred from the Museums of the RSFSR to Ukraine]. *Ukrainskyi arkhеografichnyi shchorichnyk*. Vyp. 2. T. 5. S. 321–333. [In Ukrainian].

Pavlova, O. 2011. Muzei Slobidskoi Ukrainy imeni H. S. Skovorody (sichen 1920–1929) [Museum of Sloboda Ukraine named after G. S. Skovoroda (January 1920–1929)]. *Pereiaslavski Skovorodynivski studii*. Vyp. 1. S. 304–309. [In Ukrainian].

Pryn, M. O. 2019. Raisa Serhiivna Dankivska — muzeinytsia, etnograf, dyrektor Muzeiu Slobidskoi Ukrainy imeni H. S. Skovorody [Raisa Serhiivna Dankivska — Museum Worker, Ethnographer, Director of the Museum of Sloboda Ukraine Named after G. S. Skovoroda]. *Druhyy Vseukrainskyi muzeinyi forum. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii*. Pereiaslav-Khmelnyskiy. S. 186–189. [In Ukrainian].

Soshnikova, O. M. *Kharkivskiyi istorychnyi muzei: vchora, sohodni, zavtra (do 90-richchia zasnovannia KhIM) [Kharkiv Historical Museum: yesterday, today, tomorrow (to the 90th anniversary of the founding of KhIM)]*. [Online]. Available at: <http://surl.li/lenap> [In Ukrainian].

Sumtsov, N. F. 1885. *Khleb v obryadakh i pesnyakh. Kharkov [Bread in Rituals and Songs]*. [In Russian].

Turinskaya, Kh. M. 2008. *Etnograficheskoye muzeyevedeniye v Rossii v kontse XIX — nachale XX v. [Ethnographic Museology in Russia in the Late 19th — Early 20th Centuries]*. Moskva: IEA RAN. [In Russian].

Fradkin, V. Z. 1993. Do istorii stvorennia i diialnosti etnografichnoho muzeiu KhIFT [To the History of Creation and Activity of the Ethnographic Museum KhHPHS]. *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva. Nova seriia. T. 1. S. 5–14*. [In Ukrainian].

Chernikova, I. V. 2013. Pam'iatkookhoronna diialnist Muzeiu Slobidskoi Ukrainy imeni H. S. Skovorody (1920-ti rr.) [Monument Protection Activity of the Museum of Sloboda Ukraine Named after G. S. Skovoroda (20-ies of XX Century)]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. «Istorii ta heohrafiia»*. Vyp. 49. S. 170–172. [In Ukrainian].

Alzheimer, H. 1991. *Volkskunde in Bayern: Ein biobibliographisches Lexikon der Vorläufer, Förderer und einstigen Fachvertreter*. Würzburg. DOI: <https://doi.org/10.20378/irbo-51933> [In Germany].

УДК [378.4.091.33:005.963.5](477-25)КПІ«1920/1930»(045)

DOI: 10.20535/2307-5244.56.2023.288775

Ю. В. Хитровська

ORCID: 0000-0003-3666-3327

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Iu. Khytrovska

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

**ОРГАНІЗАЦІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ
ТА ЗНАЧЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ
У КИЇВСЬКІЙ ПОЛІТЕХНІЦІ
НАПРИКІНЦІ 1920-х — НА ПОЧАТКУ 1930-х рр.**

*Organization, Features, and Significance of Industrial Practice at
Kyiv Polytechnic Institute in the Late 1920's to Early 1930's*

Використовуючи архівні документи й матеріали, а також спеціальну наукову літературу, автор статті проаналізувала організацію, особливості проведення, а також значення виробничої практики в Київській політехніці наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр.

До запровадження безперервної виробничої практики (з 1928 р.) у КПІ, як і в інших вишах УСРР, існувала тільки літня практика, яка особливо на